

SúčasnÉ podoby obyčaji: „svjato“ pre nás a „zážitky“ pre turistov v Poloninách

Contemporary versions of customs: "svjato" for us and "adventures"
for tourists in Poloniny

DOI: 10.31577/EtnoRozpra.2024.31.2.02

Katarína Baračková

Abstract

Customs are an important part of human life in society. Their different versions often depend on many factors that make up a person's everyday experience of the world, which is also shaped by the natural and social environment in which they live. They not only help a person to structure time into the sacred and the profane, but also provide the opportunity to interact actively with the environment and people around them. The topic of the role of customs and holidays in human life has been addressed in many scientific publications (e.g. Feglová, 1985; Jakubíková, 1980; Popelková, 2014). This article deals with the identification of contemporary versions of holidays, cultural events and "adventures", which are presented as opportunities for experiential tourism in the Poloniny region. It examines their similarities and differences in relation to the degree of local identification in the ritual or ritualized activities performed. It highlights the function of natural environment (e.g. Orlove, 1980; Rappaport, 1979) and prosociality (e.g. Sosis, Alcorta, 2005; Uhrin, Bužeková, 2022) in the context of holidays and events. It also focuses on the integrative or differential categorization into "we" and "they" (Eriksen, 1995), as well as the conditions under which local socialization "selection" for events for "us" and for "the others" is realized.

Keywords

customs, holidays, cultural events, experiential tourism, natural environment, Poloniny

Klíčové slova

obyčaje, sviatky, kultúrne podujatia, zážitkový turizmus, prírodné prostredie, Poloniny

Kontakt / Contact

Mgr. Katarína Baračková, Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.,

Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: katarina.barackova@savba.sk

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1243-9646>

Ako citovať / How to cite

Baračková, K. (2024). Súčasné podoby obyčají: „svjato“ pre nás a „zážitky“ pre turistov v Poloninách. *Etnologické rozpravy*, 31(2), 11-28. <https://doi.org/10.31577/EtnoRozpra.2024.31.2.02>

Úvod

Sviatky, festivaly a kultúrne podujatia sú príležitosti, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou ľudského prežívania a skúsenosti vo svete po dlhé stáročia. V priebehu času a na rôznych miestach vo svete mali variabilné podoby a zohrávali významnú rolu v spoločenstvách na celom svete. Ľudia sa pri nich stretávali, oslavovali, spájali sa, ale taktiež boli aj výrazom štruktúry, pravidiel, morálky a „poriadku“ danej spoločnosti. Tieto pravidlá im pomáhali potvrdzovať rôzne rituály, úkony, praktiky a symboly, prostredníctvom ktorých nadobúdali spoločenský význam.

Cieľom tejto štúdie je priblížiť obyčaje a ich funkciu v súčasnom prostredí vybraných obcí v regióne Poloniny. Zaoberá sa identifikáciou súčasných podôb sviatkov, kultúrnych podujatí a „zážitkov“, ktoré sú prezentované ako príležitosti na zážitkový turizmus. Štúdia sa zaoberá súvislosťami medzi slávením sviatkov a navštevovanými zážitkami medzi ľuďmi z lokálnej komunity a širšej verejnosti. Snaží sa poskytnúť ucelenejší obraz o tom, aké je to byť v „my“ komunite v Poloninách a aké rôzne druhy „my“ je možné v tomto prostredí dosiahnuť. Odpovedá na otázku, prečo môže byť sviatok sociálne „nákladnejší“ než kultúrne podujatie a zážitkový pobyt z pohľadu teórie nákladnej signalizácie (napr. Zahavi, Zahavi, 1997) a ako nákladnosť signálu súvisí s lokálnou identifikáciou v zmysle identity a pocitu „my“. Štúdia preto približuje aj motivácie jednotlivých aktívnych aktérov pre organizáciu takýchto typov podujatí. Podobu sviatkov a slávností ovplyvňuje nielen sociálne, ale aj prírodné prostredie, v ktorom ľudia žijú. Táto štúdia sa preto zaoberá súvislosťami medzi slávením sviatkov a kultúrnymi podujatiami, či „zážitkami“ a prírodným prostredím v okolí vybraných obcí Uličskej doliny v regióne Poloniny.

O formách rituálov, ich funkciách a priebehu napísalo viacero antropológov niekoľko významných prác (napr. Gennep, 2018; Turner, 1967). Hlavné teoretické východiská k tejto štúdii poskytujú koncepcie z oblasti kultúrnej antropológie, upriamujúce pozornosť na súvislosť medzi slávením sviatkov a prírodným a sociálnym prostredím, v ktorom človek žije. Zameriava sa na také teórie, ktoré vysvetľujú adaptívnu hodnotu rituálu v zmysle medziľudských interakcií a spoločného vykonávania určitých úkonov reflektujúcich podmienky prírodného a sociálneho prostredia. Významná je pre túto prácu aj teória nákladnej signalizácie, ktorá podľa teórie evolučnej antropológie hovorí o prispôbení sa jedinca na širšie prostredie, v ktorom žije vrátane jeho sociálnych

väzieb, a to aj prostredníctvom praktizovania rituálnych úkonov (napr. Sosis, Alcorta, 2005; Uhrin, Bužeková, 2022).

Primárne vychádzam z teórie nórskeho antropológa Thomasa Hyllanda Eriksena (2015), ktorý hovorí o teórii skupinovej identifikácie. Prostredníctvom nej skúmam súvislosti medzi tým, čo všetko musí spĺňať rituál počas sviatku, aby bol platný v zmysle skupiny „my“ a aká miera zainteresovanosti a angažovanosti je na to potrebná. Na definovanie skupinovej identity je potrebné vymedziť, čo to znamená byť členom skupiny a aké kritériá je potrebné splniť, aby sa ľudia identifikovali v podobe „my“. Členov skupiny však častokrát definujú jej nečlenovia, teda „tí druhí“. Zameriavam sa na rozdiely a podobnosti vzhľadom na účinnosti rituálnych aktivít v rámci skupiny, ktorá sa identifikuje prostredníctvom teórie skupinovej identity, čiže na základe začleňovania do „my“ a „oni“. Približujem aj význam a úlohu obyčají v živote človeka, ktoré sú definované na základe prác viacerých slovenských, ale aj zahraničných etnológov a antropológov.

Charakteristika výskumného prostredia a metodológia výskumu

Výskumným prostredím boli obce Stakčín, Runina, Topoľa, Ulič a Nová Sedlica, ktoré sú v regióne Poloniny. Vymenované obce patria do Uličskej doliny a obklopuje ich *Národný park Poloniny*, rozliehajúci sa na východnom Slovensku, ktorý siaha až na hranicu s Poľskom a Ukrajinou. Obec Nová Sedlica je zároveň najvýchodnejšou obcou na území Slovenska, kde sa nachádza aj vrch *Kremenec*, známy svojím umiestnením v trojčípe medzi Slovenskom, Poľskom a Ukrajinou.

Obce v Poloninách sa vyznačujú nižším počtom obyvateľstva. Na základe *Sčítania obyvateľov domov a bytov v roku 2021* obec s najväčším počtom obyvateľov z týchto obcí je Stakčín, v ktorom má 2393 ľudí trvalý pobyt. Najmenší počet obyvateľov má obec Runina, v ktorej býva 77 ľudí. Ďalšie obce majú takýto počet obyvateľov – Ulič 825, Nová Sedlica 251, Topoľa 159 (Štatistický úrad SR, 2021a). Z hľadiska konfesie sú ľudia v týchto obciach prevažne gréckokatolíckeho a pravoslávneho náboženského vyznania. V rámci obcí, kde väčšina obyvateľov deklarovala svoju konfesiou ako gréckokatolícku, patrí Topoľa s 81,76 %. Prevažne pravoslávne náboženské vyznanie deklarovali ľudia v obciach Runina: 81, 82 %; Nová Sedlica 75,7 %; Stakčín 60,59 % a Ulič 40,97 % (Štatistický úrad SR, 2021b). V týchto obciach sa obyvatelia hlásia k rusínskej národnosti v nasledovných percentách – Runina 62,34 %; Topoľa 34,59 %; Nová Sedlica 20,67 %; Ulič 19,52 % a Stakčín 15,25 % (Štatistický úrad SR, 2021c).

Prírodné prostredie je v tejto lokalite bohaté na rôznorodú škálu prírodných úkazov a vzácných území, ktoré sú predmetom ochrany. Poloniny sú súčasťou komplexov s názvom *Medzinárodná biosférická rezervácia Východné Karpaty*. Tvoria ju pôvodné bukové lesy a východokarpatské horské lúky, ktoré obývajú pôvodné endemity rastlín a živočíchov. Významnou prírodnou pamiatkou na tomto území, ktorá je zapísaná do Svetového prírodného dedičstva UNESCO, sú *Karpatské bukové pralesy*. Vznikli v dôsledku nepôsobenia činnosti človeka v tejto oblasti, pretože sa nachádzajú na území s ťažko prístupným terénom. V národnej prírodnej rezervácii *Havešová* niektoré buky dosahujú výšku kmeňa až 58 m, čím patria medzi najvyššie namerané buky na svete. V týchto pralesoch prebiehajú neustále významné biologické a ekologické procesy a na základe zachovaných ekosystémov tu možno nájsť aj mnohé vzácne druhy rastlín, živočíchov

a húb. V Poloninách vznikol v roku 2010 *Park tmavej oblohy*, pretože sú tam podmienky pre prirodzene tmavú oblohu spôsobené skutočnosťou, že na tomto území je malá hustota osídlenia a nižšia návštevnosť tohto národného parku oproti ostatným na Slovensku. Z hľadiska kultúrneho prostredia sa na území Polonín nachádza aj množstvo kultúrnych pamiatok, ktoré sú vyhlásené za Národné kultúrne pamiatky. Patria medzi ne rusínske gréckokatolícke a pravoslávne drevené kostoly, pochádzajúce prevažne zo 17. až 18. storočia, nazývané aj *cerkvi*. Prírodné prostredie a kultúrne pamiatky v Poloninách vzbudzujú záujem turistov a návštevníkov, ktorí sa pokúšajú uvidieť tieto výnimočné úkazy a miesta, čo prispieva k atraktivite a potenciálu pre rozvoj cestovného ruchu tejto lokality.

Štúdia prezentuje výsledky kontinuálnych etnografických výskumov realizovaných v tomto prostredí od roku 2021 do roku 2024. Počas realizácie terénneho výskumu som používala metódy etnografického pološtruktúrovaného a neštruktúrovaného interview a zúčastneného pozorovania. Zúčastnené pozorovanie mi pomohlo sledovať interakcie ľudí medzi sebou počas slávenia sviatku Veľkej noci a na vybraných kultúrnych podujatiach a festivaloch lokálneho a regionálneho charakteru, ktoré patria pod kategóriu tzv. „zážitkového“ turizmu. Medzi tieto podujatia patrili *Objavte Poloniny* a *Ozveny Vlčích hôr*, ale aj podujatia menšieho charakteru z hľadiska účasti, ako napríklad *varenie gulášu* pri významných príležitostiach, ktoré organizovalo niekoľko jednotlivcov pre lokálne spoločenstvo.

Rozhovory s respondentmi som vykonávala pred a následne po podujatiach. Dĺžka rozhovorov bola priemerne od jednej do dvoch hodín. Výskumná vzorka respondentov pozostávala z niekoľkých desiatok ľudí (počas zúčastnených pozorovaní ich bola viac ako stovka) v rôznych vekových kategóriách od osemnásť do osemdesiatšedem rokov. Respondentov rozdeľujem do troch skupín: aktívni organizátori podujatí (O), lokálni obyvatelia (L) a turisti (T). Neznamená to, že by tieto skupiny boli výhradne zadefinované z hľadiska ich lokálnej identity, zainteresovanosti a funkcie na týchto podujatiach. Zameriavala som sa na ich mieru účasti, zapájania a participácie na príprave danej slávnostnej udalosti či príležitosti. Pre identifikovanie ľudí, ktorí v rozhovoroch deklarovali svoj pôvod ako rusínsky, budem používať skratku R, čo znamená Rusín/Rusínka. Jazyk respondentov bol prevažne slovenský, aj napriek tomu, že niektorí respondenti sa identifikovali ako Rusíni a poznali rusínsky jazyk, pri rozhovoroch s ľuďmi, ktorí rusínsky jazyk nepoznali, sa rozprávali automaticky po slovensky. Rusínsky jazyk ovládali prevažne lokálni obyvatelia.

Etnografický výskum som zrealizovala v súlade s *Etickým kódexom Národopisnej spoločnosti Slovenska* (Národopisná spoločnosť Slovenska, 2017), obsahujúcim etické pravidlá a zásady pri realizovaní etnografického výskumu. Osoby, ktoré sa zúčastnili na výskume, sú anonymizované a ich výroky sú kódované špeciálnymi značkami, vyjadrujúcimi vek, pohlavie a kategorizáciu podľa ich identifikácie: aktívni organizátori podujatí (O), lokálni obyvatelia (L) a turisti (T). Obmedzenia výskumu vyplývali zo skutočností, že určité podujatia, ako napríklad festival *Objavte Poloniny* či gréckokatolícka svätá liturgia pri príležitosti sviatku Veľkej noci, sa realizovali v rovnakých časoch na rôznych miestach, čo znamenalo, že som si miesto výskumu vyberala na základe aktuálnych možností a príležitostí.

Úloha obyčají v živote človeka

Obyčaje sú nevyhnutnou podmienkou fungovania spoločností. Súvisia so zmenami životných a kalendárnych cyklov a ovplyvňujú každodennú skúsenosť v živote človeka.

Sú špecifické nielen svojou rôznorodosťou naprieč kultúrami na celom svete, ale aj tým, že aj napriek ich rôznym formám sa ukazujú určité spoločné prvky, ktoré majú podobné črty pre takmer všetky jednotlivé kultúrne spoločenstvá. Podoby obyčají môžu ovplyvňovať mnohé faktory, ktoré sú so životom človeka nevyhnutne späté, ako napríklad sociokultúrne a prírodné prostredie.

Kornélia Jakubíková definuje obyčaj ako určitý spôsob správania a konania ľudí v spoločenstve. Je všeobecne prijatý, rozšírený a ustálený. Uplatňuje sa v situáciách každodenného života, ale najmä pri významných momentoch v živote človeka alebo spoločnosti. V terminologickom zmysle niektorí autori chápu pojem obyčaj ako synonymum k termínu zvyk. Obyčaje majú taktiež rôzne funkcie v spoločnostiach na celom svete. Medzi významné patrí *socionormatívna* funkcia, deliaca sa na *sociointegračnú* a *sociodiferenciačnú* funkciu, ktoré určujú, čo presne majú ľudia robiť, aby mohli fungovať v spoločnosti. *Sociointegračná* hovorí o tom, ako sa treba správať a konať, aby človek mohol patriť do spoločnosti a *sociodiferenciačná* nastavuje hranice toho, čo to znamená byť v tom konkrétnom spoločenstve a ako sa treba správať, aby určití jednotlivci mohli byť ešte súčasťou danej skupiny. Významná je aj *psychohygienická* funkcia, na základe ktorej ľudia vedia, ako sa majú správať v jednotlivých situáciách, aby ich správanie akceptovali aj iní členovia skupiny. Obyčaje môžu mať rôznu podobu vzhľadom na príležitosť, okolnosti, prostredie a spoločenstvo, v ktorom sa vykonávajú. Môžeme ich deliť na obyčaje životného cyklu (alebo aj rodinné obyčaje), ktoré sú spojené s prelomovými momentmi v živote človeka, kalendárne obyčaje a pracovné či spoločenské obyčaje (Jakubíková, 1980: 612-621). Kalendárne obyčaje sa vyznačujú ich praktikovaním v rámci kalendárneho roka, a to na základe konkrétnych opakujúcich sa termínov, nazývajú sa tiež aj výročné obyčaje a plnia významnú úlohu v živote rôznych ľudských spoločenstiev (Feglová, 2000: 190-214).

S termínom obyčaj súvisí aj pojem sviatkov. Pre ľudí sviatkov predstavuje významný deň alebo dni v roku, ktoré sa cyklicky opakujú v rámci určitého obdobia a počas neho ľudia vykonávajú špecifické úkony, ktoré majú pre ich účastníkov a vykonávateľov určitý symbolický charakter. Tieto úkony sú častokrát formálne predpísané spoločnosťou, v ktorej sa človek nachádza a zároveň aj odrážajú normy celej komunity, v ktorej sviatkov ľudia slávia (Popelková, 2014: 8). Sviatky sa spájajú s obdobím v živote človeka, ktorý má charakter nekaždodennosti a významnosti. Ľudia počas týchto dní rozlišujú svoj čas na sviatočný, pričom ho dokážu nejakým spôsobom oddeliť od toho každodenného práve na základe praktizovania určitých špecifických úkonov alebo rituálov, vzťahujúcich sa k danému sviatku (Etzioni, 2004: 6-7). Sviatočný čas je protikladom k bežnému času, ktorý ho vymedzuje a zároveň sú s ním spojené jedinečné a špecifické praktiky. Katarína Popelková popisuje skutočnosť, že toto symbolické štruktúrovanie času je spoločné pre všetkých ľudí, čím vysvetľuje, že sviatkov zohráva neodmysliteľne dôležitú funkciu v živote každého človeka na celom svete. Možno teda povedať, že sviatkovanie patrí medzi činnosti človeka, ktoré mu pomáhajú štruktúrovať čas, v ktorom sa lepšie orientuje, a zároveň prostredníctvom ktorých môže vymedziť svoju každodennú aktivitu v rámci sviatočnej aktivity (Popelková, 2014: 5).

Existujú však rôzne formy a variácie sviatkov či samotného spôsobu ich slávania. Variabilnosť sviatkov môže súvisieť s mnohými faktormi ovplyvňujúcimi život človeka, ako napríklad aj prostredie, v ktorom sa človek nachádza. A preto skúmaním určitých sviatkov možno pochopiť aj jednotlivé súvislosti týkajúce sa jeho každodenného života a prostred-

níctvom neho poznávať aj celú komunitu tvoriacu určitý spoločný celok žijúci v konkrétnom prostredí (Popelková, 2014: 10). Spôsoby, akým jednotliví ľudia sviatkujú, sa môžu vzťahovať k ich systému sociálnych vzťahov či môžu byť výsledkom aj interakcie s prírodným prostredím, ktorým sú obklopení. Tieto faktory môžu určovať nielen samotný priebeh určitého sviatku, ale sa môžu vzťahovať aj na úkony, s ktorými sú tieto dni spojené.

Kto patrí do „my“ v Poloninách?

Keďže sviatky, festivaly a kultúrne podujatia sú založené na kolektívnom prežívaní, oslavovaní a pripomínaní si významných momentov v spoločnosti, je potrebné opísať skupinu ľudí, ktorí túto komunitu tvoria a ozrejmiť aj to, s kým a s čím sa identifikujú. Sociálne prostredie v skúmanej lokalite Poloniny tvorí značná časť miestnych obyvateľov identifikujúcich sa s rusínskou etnickou skupinou. Samých seba označujú za Rusínov alebo Rusnákov, pričom pri výskume opisovali aj rôzne charakteristiky a špecifiká Rusínov, ktoré ich odlišujú od ostatných, čiže tých, ktorí Rusínmi nie sú, alebo sa tak aspoň neidentifikujú.

Thomas H. Eriksen opisuje skutočnosť, že ľudia si uvedomujú identitu „my“ prostredníctvom niekoho druhého, kto pomôže poukázať na hranice, ktoré sú medzi nimi a tými druhými. Keď je skupina kultúrne homogénna a má nízku fluktuáciu členov prichádzajúcich „zvonka“, pocit kultúrnej identity tejto skupiny nemusí byť deklarovaný až do takej miery, ako keď sa konfrontujú s „inými“. To znamená vtedy, keď vo väčšej miere začnú prichádzať do styku s ľuďmi s inou etnickou identitou, ako majú oni sami (Eriksen, 2007: 148). Podľa Jána Botíka to, čo odlišuje Rusínov od majoritného obyvateľstva, je rusínsky jazyk, konfesia a z historického hľadiska aj samotný pôvod. Na území Polonín, konkrétne v Uličskej doline, sú Rusíni označovaní aj ako *Bojkovia*, alebo novšie *Pujďáci* (od slova „pujdu“) a ich jazyk sa kultúrne spája so skupinou Bojkov v Zakarpatsku (Botík, 2007: 113-116). Rusíni boli súčasťou mnohých štátnych útvarov a podľa niektorých autorov boli zároveň ako etnická menšina istým spôsobom marginalizovaní vzhľadom k majoritnému obyvateľstvu.

Uvedomovanie si vlastnej skupinovej identity môže ľuďom pomáhať nielen pri ich aktívnej socializácii, ale môže byť aj súčasťou stratégie prežitia jednotlivcov v určitom prostredí. To, že sa ľudia identifikujú na základe rovnakej kolektívnej identity, im môže pomáhať aj pri kooperácii v ťažších sociálnych a prírodných podmienkach, v ktorých v minulosti a súčasnosti boli na seba častokrát odkázaní. Benjamin S. Orlove tvrdí, že jednotlivé spoločenstvá je preto potrebné skúmať komplexne, na základe vzťahov medzi populačnou dynamikou, sociálnou organizáciou, kultúrou ľudskej populácie a prostredia, v ktorom ľudia žijú (Orlove, 1980: 235). Súvislosť medzi sociálnym prostredím so zameraním na identifikáciu s rusínskou etnickou skupinou a prírodným prostredím opisoval aj respondent v nasledujúcom výroku:

Rusnáci sú odmalička zvyknutí robiť ťažko a robiť veľa, robota im nie je cudzia, lebo či už to bola práca na poli, alebo okolo domu, alebo v lese nejaká ťažba dreva, život na dedine ľudí naučí, tu si všetko museli zaobstarať sami, čo si nezaobstarali, tak to nemali, čiže si myslím, že sú to veľmi pracovití ľudia a takí dobrosrdeční, aj to prameni z toho nejakého života na dedine, že dnes ja pomôžem tebe, zajtra ty mne. Ja ti prídem poorať, ty mi prídeš pomôcť posadiť, čiže ako ochotní ľudia. (M1, 1990, L, R)

Ľudia, ktorí sa identifikujú ako Rusíni, sa nachádzajú aj v iných častiach Slovenska, okrem okresu Snina, najmä v okresoch Humenné, Svidník, Medzilaborce, Prešov, Bardejov, Stará Ľubovňa či Stropkov. Podľa niektorých respondentov sa vzájomne mnohí združujú, spolupracujú a pomáhajú si medzi sebou aj na základe toho, že sú Rusíni. Zároveň podľa nich nezáleží až tak na tom, z ktorej skupiny Rusínov pochádzajú, ak sú Rusíni, tak ich ostatní Rusíni považujú za ich členov. Prispieva k tomu poznanie iných členov – Rusínov, čo ovplyvňuje aj ich budovanie vzájomných vzťahov a budúcu kooperáciu.

Tak by som povedal, že keď sme Rusíni, tak automaticky stúpame o level vyššie medzi ľuďmi. Hej, kebyže som Slovak, okej, že pomôžeme si takto... a že my sme Rusíni stadiaľ a stadiaľ a poznáte toho a toho? Tamtých, tamtých? A už sme akože o level vyššie, myslím, v takom vzťahu, že už to puto je troška silnejšie, aj keď sme cudzí medzi sebou. (M2, 1990, T, R)

Treba však zdôrazniť, že rusínska etnická príslušnosť nie je to jediné, čo ľudí v regióne Poloniny spája a podnecuje ich k spolupráci aj napriek tomu, že je to jeden z významných faktorov. Medzi miestnymi obyvateľmi v Poloninách fungujú aj nepísané pravidlá spoločnosti, ktoré členovia poznajú a snažia sa ich dodržiavať, aby neboli z komunity vylúčení.

Panuje medzi nimi obrovská spolupatričnosť, že ako si navzájom pomáhajú, každý každého pozná, že vedia, že tu sú na konci doliny a že keď si navzájom nepomôžu, že by tu asi človek, ktorý nekooperuje s nimi... aspoň mne sa to tak zvonku zdalo, že človek, ktorý nekooperuje s nimi, že by nevedel tu akoby prežiť a že to sa mi na nich veľmi páčilo. (Ž1, 1969, T)

V regióne Poloniny sa nachádzajú aj obyvatelia, ktorí sa neidentifikujú na základe rusínskej etnickej príslušnosti, aj napriek tomu sú však ostatnými ľuďmi považovaní za členov ich spoločnosti. Znalosť a dodržiavanie sociálnych pravidiel spoločnosti zväčša zaručuje členstvo v nej. Etnická príslušnosť a identita sú pre členstvo dôležité, ale niekedy nestačia, pretože človek musí dodržiavať aj očakávané normy danej komunity. Tieto pravidlá však musí dodržiavať dlhodobo, aby ho ostatní členovia spoločnosti považovali za dôveryhodného.

Thomas H. Eriksen píše, že faktory a kritériá, na základe ktorých sa ľudia identifikujú, môžu byť rôzne. „To, čo je potrebné na vytvorenie „my“, či už veľkého alebo malého, závisí od okolností. Niekedy stačí ísť spoločne autobusom, aby sme sa cítili ako „my“, ale inokedy môže byť potrebné deliť sa o jazyk, fyzický vzhľad, náboženstvo a miesto pôvodu. Každá zložitá spoločnosť ponúka takmer nekonečné množstvo možných kritérií pre vymedzenie subjektívnych spoločenstiev, pre ktoré možno zmysluplne používať pojem „my““ (Eriksen, 2015: 8). Identita môže byť fluidná kategória, na ktorú sa môžeme pozerieť z viacerých úrovní a zároveň sa môže meniť v čase a priestore. Záleží však na percepcii jednotlivcov, z akej perspektívy ju reflektujú. Identitu ľudí môžeme charakterizovať z perspektívy vnútornej – *interná identita*, ktorá poukazuje na subjektívne hodnotenie príslušnosti jednotlivca vzhľadom na spoločnosť (príslušnosť závisí na mojom hodnotení/za čo sa považujem a s čím sa identifikujem) a vonkajšej – *externá identita* (príslušnosť závisí na hodnotení druhých/za čo ma považujú druhí a s čím ma identifikujú). Tieto dve perspektívy sa môžu, ale aj nemusia vždy prelínať.

Rozličné reflektovanie kategorizácie „my“ sa vo výskume preukazovalo aj na základe konkrétnej lokalizácie pôvodu daného človeka. Dôležitým faktorom toho, aby nejakého človeka ostatní ľudia v Poloninách považovali za miestneho, je nielen faktor etnickej príslušnosti, ale aj jeho bydliska a pôvodu, odkiaľ ten človek pochádza a s čím sa sám identifikuje. Podstatným faktorom je aj to, či v danej lokalite bývala niekoľko generácií jeho rodina, ktorej členovia sa zapájali do miestnych spoločenských aktivít. Jednotlivca respondenti označili ako „nášho“ v prípade, že býval alebo pochádzal z obce, v ktorej oni sami žili. Niektorí túto kategorizáciu vnímali v rámci perspektívy širšieho okolia susedných dedín alebo celého regiónu. Reflexia „šírky“ tejto perspektívy bola rôzna a závisela od toho, aká „hlboká“ je lokálna identifikácia samotného respondenta. Pri výskume som sa v tejto súvislosti stretla s analógiou koreňov stromov. Ak sú „korene“ človeka vrastené do zeme, nemá až takú potrebu identifikácie so širokým prostredím, lebo jeho „korene“ siahajú hlboko na jedno miesto.

Rastie strom a má vlastné korene, že nikto ho nepresadil, nikto ho nezasadil, tu aj miestni, oni to majú ako za trest, že takí tí ľudia, čo tu žili celý život, oni nejdú preč stade, že im je tu zle, oni proste nepotrebujú ísť preč, že sa boja možno električiek a takých vecí, že nepotrebujú proste zarábať, že nejaké... alebo galériu vidieť, alebo kaviareň zažiť, oni tu sú furt, oni tu majú korene a tu dožijú a padnú a to je ten dar toho života. (M3, 1979, L, T)

Podľa jedného z respondentov, ktorý sa lokálne identifikoval s jednou konkrétnou obcou, keď niekto pochádza napríklad zo Sniny, ale prisťahuje sa do Runiny, tak nie je považovaný za „nášho“, lebo nie je lokálny, iba regionálny. Podľa neho, kto tam býva dlhodobejšie (v rámci niekoľkých generácií tam bývala jeho rodina), je považovaný za miestneho. Kto sa tam prisťahoval relatívne nedávno, je *prišelec*, lebo ako to už z názvu vyplýva, odniekiaľ do tejto lokality prišiel, čo značí, že ho predtým za člena miestni nepovažovali. Nemusí to však nevyhnutne znamenať, že je z danej spoločnosti vylúčený, znamená to, že môže dlhšie obdobie trvať alebo musí vynaložiť extra energiu v podobe času či peňazí, kým ho lokálni obyvatelia prijmú do spoločnosti na základe určitých písaných aj nepísaných pravidiel.

Príležitosti, pri ktorých sa môže výrazne prejavovať spoločná skupinová identifikácia, sú spoločenské podujatia v podobe osláv, sviatkov, festivalov či iných kultúrnych podujatí organizovaných vo väčšom rozsahu. Ich úlohou je utužovať a stmelovať komunitu a zároveň pozvaným dávajú potvrdenie, že sú medzi nimi vítaní a jednoducho povedané, že medzi nich patria. Podujatia v Poloninách, ktoré sú určené predovšetkým pre „my“ komunitu, sú rodinné oslavy, na ktoré sa pozývajú najbližší ľudia a príbuzní. Keď miestni organizujú rodinné oslavy, tie majú prednosť pred podujatiami a akciami pre turistov, ktoré niekedy miestni kvôli rodinným oslavám aj zrušia. Pre komunitu ľudí z obce domáci organizujú v rámci roka rôzne obecné a miestne podujatia, na ktoré príde iba niekoľko miestnych ľudí. Pri týchto príležitostiach sa vždy dohodnú, že niekto navarí guláš. Môžu na ne prísť domáci aj „cudzí“, avšak tieto podujatia nemusia byť až tak verejne známe. Patria medzi ne, napríklad, aj malé lokálne športové podujatia či stretnutia vysídlencov z okolia vodárenskej nádrže Starina.

Účasť na lokálnych podujatiach závisí aj od počtu obyvateľov v obci, a zároveň aj od toho, ako je daná obec členitá. Ak sa, napríklad, obecný úrad v Ruskom Potoku nachádza

v hornej časti obce, kde žije veľa obyvateľov, prevažne v dôchodkovom veku, obyvatelia z dolnej časti obce sa na tomto podujatí zväčša nezúčastnia. V obci Ulič sa takéto podujatia organizujú častejšie, lebo má viac obyvateľov oproti iným obciam v Uličskej doline. Každoročne sa tu organizuje aj *Festival rusínskej kultúry v Uliči – Ozveny Vlčích hôr*, ktorý sa organizuje už od 60. rokov 20. storočia (viac na: Festival rusínskej kultúry, b. d.).

Reflexie miestnych na takéto podujatia opísali slovami „*má to inú úroveň*“, „*je to lepšie, pretože príde viac ľudí*“. Podľa nich, keď niekde žije málo ľudí, tak tam príde veľmi málo ľudí a je to zbytočné vôbec organizovať. Jeden zo zásadných faktorov, ktorý vplýva na to, či sa dané podujatie „vydarí“, je aj dobrý hlavný organizátor, ktorý by podľa respondentov mal byť „prirodzenou autoritou“, teda taký, ktorý vie stmeliť spoločnosť. V Uličskej doline sa organizujú takéto podujatia najmä v obciach, ako je Nová Sedlica, Runina, Ulič, Osadné, Topoľa. Sviatky sú taktiež významným ukazovateľom kategórie „my“, lebo na základe praktizovania rituálov a používania symbolov môžu ľudia efektívnejšie medzi sebou spolupracovať, a zároveň prostredníctvom nich aj preukazujú členstvo v danom spoločenstve.

Rituál a symbol počas sviatku Veľkej noci: Christos voskrese! Voistinu voskrese!

Sviatky sú príležitosti v rámci roka, ktorými si ľudia v spoločnosti pripomínajú nejaké pre nich významné okamihy. Sviatkami nazývame aj kalendárne obyčaje, ktorých súčasné podoby formovali rituálne praktiky a symbolické úkony súvisiace s agrárnou kultúrou. Na Slovensku bola agrárna kultúra dominantná najmä do približne polovice 20. storočia, pretože majoritná väčšina obyvateľstva sa živila poľnohospodárstvom. Na hornom Zemplíne, v dnešnom regióne Poloniny, sa ľudia intenzívne venovali poľnohospodárstvu ešte aj koncom 20. storočia (Podolák, 1980: 26). Ľudia boli nevyhnutne spojení s okolitou prírodou a pôdou, ktorá im zabezpečovala každodennú obživu. Agrárna kultúra ovplyvňovala aj slávenie sviatkov a rôzne spoločenské podujatia a udalosti. Jednou z významných kalendárnych obyčají je *svjato*¹ Veľká noc. Veľkonočné sviatky sa v oblasti Polonín spájali, najmä v minulosti, so začatím poľnohospodárskych prác, ako bola prvá orba, sejba a vyhánanie dobytky na pašu. Z toho dôvodu sa ľudia snažili symbolicky pôsobiť na priebeh hospodárskeho života. Prírodné zdroje a suroviny boli vzácne, lebo boli ťažšie dostupné, a preto množstvo rituálnych praktík a symbolických úkonov sa zameriavalo na ich dostatok, hojnosť a prosperitu počas celého kalendárneho roka.

Počas veľkonočných sviatkov sa ľudia zúčastňujú na rôznych náboženských rituáloch, ktoré podľa mnohých autorov zabezpečujú udržanie „poriadku“ v spoločnosti, ale zároveň prostredníctvom nich ľudia preukazujú a potvrdzujú ich členstvo v danej skupine. Podľa teórie nákladnej signalizácie sú rituály spoľahlivé signály, ktoré je ťažké predstierať práve z dôvodu ich nákladnosti. Tieto signály potvrdzujú nákladné členstvo jednotlivca v skupine, lebo na základe ich vykonávania musia ľudia do nich investovať svoj čas, energiu, ma-

¹ V rusínskom jazyku sa slovo sviatok prekladá termínom *svjato* (foneticky sa vyslovuje *s,ato / sjato*).

teriálne zdroje či fyzickú ujmu (v prípade extrémnych rituálov). K ich účinnosti prispieva aj skutočnosť, že sú často založené na čestných signáloch prejavujúcich dôveryhodnosť jednotlivca, ktorý je členom nejakej spoločnosti zdieľajúcej určité presvedčenie (Sosis, Alcorta 2005: 329-330). Prívrženci, ktorí však neprejavujú tieto čestné signály, riskujú nedôveru členov skupiny. Pomocou nich si ľudia odovzdávajú významné informácie, ktoré hovoria o stave a zámere toho, kto ich praktikuje. Na základe tejto teórie ľudia, ktorí sa pravidelne zúčastňujú na náboženských rituáloch, napríklad aj počas sviatkov Veľkej noci, môžu byť pre ostatných členov v skupine dôveryhodnejší. Pravidelná a opakovaná aktívna účasť na týchto rituáloch je významným predpokladom pre to, aby jednotlivec pomocou týchto *jemných signálov* (z angl. *subtle signals*) prejavoval svoj dlhodobý záujem o členstvo v danej spoločnosti. Tieto signály sú vysokofrekvenčné, ale nízkonákladové, pretože jednotliví ľudia do nich nemusia vložiť nákladné finančné alebo fyzické investície vo forme extrémnych rituálov (Uhrin, Bužeková, 2022: 223-224).

Na súčasnú podobu kalendárnych obyčají mal vplyv aj rozmach kresťanstva v stredoveku na území Slovenska, čo znamenalo stabilizáciu ich datovania k cirkevnému kalendáru. Veľkú noc ľudia v regióne Poloniny slávia v dvoch termínoch. Záleží podľa toho, ku akej konfesii sa hlásia. Ak patria ku gréckokatolíkom, ich termíny sviatkov sa riadia gregoriánskym kalendárom, podobne ako u rímskokatolíkov. V prípade, že sú pravoslávni, riadia sa juliánskym kalendárom, ktorý je oproti gregoriánskemu posunutý o 13 dní neskôr. Pri zúčastnenom pozorovaní som sa zamerala najmä na slávenie sviatku Veľkej noci u gréckokatolíkov. Od Zeleného štvrtku do Veľkonočnej nedele držia gréckokatolíci pôst, počas ktorého by nemali jesť mäsové či masné jedlá. Na Zelený štvrtok sa v minulosti zaväzovali kostolné zvony, čo sa robí symbolicky ešte aj dnes a zvyčajne počas tohto dňa varia na obed niečo zelené, ako napríklad špenát alebo šalát. Na Veľký piatok sa ľudia symbolicky umývali v tečúcej vode, ktorej pripisovali nadprirodzenú silu a kropili ňou celý svoj dom aj hospodárstvo, aby im priniesla zdravie počas celého roka. V tento deň bolo počuť aj ozývanie rapkáčov z priestorov kostolných veží a z rúk detí, ktoré s nimi pobehovali po dedine. Hluk z *cojkotajla* (rapkáča) mal v minulosti chrániť miestnych ľudí pred nepriaznivými silami, neskôr tento zvyk nabral zábavnú funkciu (Nováková, 2013: 116). V súčasnosti sa táto obyčaj už nepraktizuje. Na Veľký piatok sa dodržiava prísny pôst, čo sa odráža v príprave jedla bez mäsa a varení diétnych jedál bez masti, jedených v menších množstvách.

Bielu sobotu sprevádzalo množstvo prípravných prác na Veľkonočnú nedeľu vrátane prípravy veľkonočných jedál a pečenia *pasky*, pretože v nedeľu ráno ich išli celé rodiny do kostola posvätiť. Po návrate z kostola sa ľudia zdravili pozdravom *Christos voskrese!* (Kristus vstal z mŕtvych!), na čo im domáci odpovedali *Voistinu voskrese!* (Naozaj vstal z mŕtvych!). Celá rodina si sadla za stôl a všetci jedli spoločne posvätené suroviny z veľkonočného košíka. Obyčajové prejavy počas Veľkonočnej nedele mali rodinný charakter, čo sa prejavovalo v drobných variáciách obyčajových úkonov (Feglová, 1985: 414-417). Na Veľkonočný pondelok doobeda chodia muži a chlapci po obci oblievať ženy a dievčatá vodou, prípadne voňavkou. Pri oblievaní vyslovujú veľkonočný pozdrav *Christos voskrese!* na ktorý im dievčatá či ženy odpovedajú *Voistinu voskrese!* Pohostia ich pripraveným veľkonočným jedlom, obdarujú ich maľovanými vajčkami – *pisankami* a dospelým nalejú aj pálenku.

Obr. 1

Svätá liturgia a svätenie pasky pred gréckokatolíckym kostolom na Veľkonočnú nedeľu
v obci Topoľa (apríl 2023)

Zdroj: archív autorky

Obr. 2

Košíky plné veľkonočného jedla pred posvä-
tením gréckokatolíckym kňazom (apríl 2023)

Zdroj: archív autorky

Prostredie, v ktorom sa obyvatelia Uličskej doliny nachádzajú, vplýva taktiež na podobu a formu jednotlivých rituálov či symbolických praktík počas sviatkov Veľkej noci. Na teoretickej úrovni sa štúdiom priebehu rituálu v prírodnom prostredí zaoberal Roy A. Rappaport, ktorý tvrdil, že prírodné prostredie je tiež do určitej miery determinantom podoby a formy samotného rituálu (Rappaport, 1979: 173-175). Prírodné prostredie ovplyvňuje aj úkony a praktiky, zachované v podobe symbolického a obradového jedla, ktoré sa pripravuje v stanovený termín podľa presne určeného postupu. Zachovanie postupu je dôležité najmä z dôvodu, aby sa všetky symbolické úkony podarili a jednotliví ľudia v danom spoločenstve tak mohli prosperovali aj nasledujúci rok.

Významným symbolickým jedlom počas Veľkej noci, ktoré sa konzumuje počas Veľkonočnej nedele po posvätení, je *paska*. *Paska* je biely kysnutý veľkonočný koláč, ktorý sa pripravuje z múky, mlieka, vajec, kvásku, oleja či masla a soli, prípadne s hrozienkami podľa receptu. Niektorí ju zapletajú podobne ako vianočku, iní zase vytvarujú z cesta kríž, ktorý je symbolom ich náboženského vyznania.² *Paska* je obradové jedlo, pričom predstavuje dominantný symbol Veľkej noci v Poloninách a ľudia ju pečú počas Bielej soboty. V minulosti piekli miestni obyvatelia veľkú *pasku* z bielej múky (v týchto končinách bola veľmi vzácna, pretože sa nedala vypestovať v miestnych prírodných podmienkach), vážiacu približne 5 až 7 kg. Chodili ju posvätiť do kostola na Bielu sobotu podvečer alebo na Veľkonočnú nedeľu ráno v rámci obradu nazývaného *svjatyty paschu*. Okrem veľkej *pasky* piekli tento koláč aj v menších rozmeroch, ktorý bol určený pre hostí, polievačov, deti, ale aj dobytok. V súčasnosti ľudia pečú menšiu *pasku* z bielej múky a chodia ju svätiť do kostola na Veľkonočnú nedeľu ráno spolu s ostatnými obradnými jedlami, ktoré majú vo veľkonočnom košíku.

Obr. 3

Veľkonočný košík s prevažne domácimi výrobkami a veľkonočnou *paskou* (apríl 2023)

Zdroj: archív autorky

² Na obrázku č. 3 sa vo veľkonočnom košíku nachádza *paska* s gréckokatolíckym krížom.

Názov obradu *svjatyty pasku* sa do súčasnosti zachoval z toho dôvodu, že v minulosti ľudia chodili do kostola svätiť osobitne veľkú *pasku*, ktorú nosili v špeciálnej plachte nazývanej *chlebovka*. Ostatné obradové jedlá, ktoré majú vo veľkonočnom košíku, pozostávajú zo zväčša domácich surovín, ktoré si buď pripravia a vypestujú sami doma, ak je to v ich možnostiach, alebo si ich zadávajú v čo najlepšej kvalite. Medzi ďalšie významné veľkonočné jedlá, ktoré ľudia konzumujú po rituálnom posvätení, prebiehajúcim na konci svätej liturgie alebo svätej omše, sú najmä výrobky z mäsa, mlieka a vajec. Na obrázku č. 3 je veľkonočný košík pred posvätením, v ktorom sú obradové jedlá prevažne z domácich surovín. Konkrétne *paska* s gréckokatolíckym krížom, mäsové výrobky, ako klobása a slanina z baranieho mäsa, strúhaná varená cvikla, nastrúhaný chren, ozdobené vyfúknuté vajčka, údený ovčí syr, biela hrudka z ovčieho syra a *žovta* (žltá) *hrudka*.

Niektoré z respondentiek sa „predbiehajú“ jedna pred druhou, ktorá bude mať tento rok krajšieho veľkonočného barančeka vytvoreného z masla pomocou vidličky. Jedlo z veľkonočného košíka sa môže jesť na Veľkonočnú nedeľu až po jeho posvätení svätenou vodou kňazom na konci svätej liturgie alebo svätej omše.

Zážitkový turizmus ako nová podoba kultúrneho života

S lokalitou Poloniny sa v posledných rokoch čoraz častejšie používa slovo turizmus, a to v rôznych podobách. Niektorí sociálne činní aktéri sa snažia o propagáciu takého turizmu, čo neškodí prírode a zároveň môže prispieť k socioekonomickému rozvoju, ktorý je dlhodobejšie intenzívne diskutovanou témou v rámci regiónu (Baráčková, 2024: 65-69). V súvislosti s takými typmi turizmu sa v odborných publikáciách píše o *ekoturizme*, *udržateľnom turizme* (Font, 2005: 213-227) alebo *alternatívnom turizme* (Macleod, 2005: 123-139). Organizátori aktívni v určitých spoločenských oblastiach používali termíny ako *agroturizmus*, *astroturizmus*, no predovšetkým *prírodný turizmus*, o ktorého propagáciu sa v súčasnosti snaží v Poloninách nadácia Aevis (Nadácia Aevis, b. d.). Miestni obyvatelia Polonín sa vyjadrovali k tejto problematike v tom zmysle, že by sa mali zaviesť do praxe také riešenia, ktoré *nepodporujú masový turizmus*. V princípe ide o snahy o dosiahnutie takej podoby turizmu v tomto regióne, ktorý by zapájal návštevníkov do každodenných kultúrnych aktivít, ktoré budú vytvárať a spravovať miestni obyvatelia, čo im následne pomôže zaangažovať svoje každodenné aktivity a činnosti do tohto programu spôsobom, ktorý by bol pre nich prínosný.

V roku 2020 prišlo občianske združenie *Take naše* s nápadom rozvoja zážitkového turizmu v Poloninách, ktoré nazvali *Objavte Poloniny* (viac na: *Objavte Poloniny*, b. d.). Ich cieľom bolo pomáhať vytvárať a udržiavať sociálne vzťahy medzi miestnymi obyvateľmi a širokou verejnosťou. Prostredníctvom tohto projektu poskytuje príležitosť pre zviditeľnenie Rusínov, ale aj miestnych remeselníkov, či kohokoľvek, kto má záujem ponúknuť nejakú svoju zručnosť alebo vedomosť, ktorú chce prezentovať medzi širšou verejnosťou. Miestni organizátori si pripravujú a realizujú vlastné „zážitky“ každý vlastným spôsobom. Iniciátorka tohto projektu tvrdila, že sa snažila o to, aby tieto podujatia boli prínosné pre všetkých organizátorov, ale zároveň zaujímavé pre návštevníkov.

To, čo bol pre nich najväčší zážitok obojstranný, že sa stretli vlastne všetci spolu a vlastne sa cítili tak rodinne. Ten kontakt s nimi, tá interakcia, to bolo také obo-
hacujúce pre obe strany, preto som sa snažila, aby čo najviac zážitkov bolo u nich

doma, lebo keď sú doma, tak sú to zrazu hostia doma a je to úplne iná situácia, keď ku niekomu prídeš domov ako návšteva, a keď stojíš niekde pri stánku a cez lavicu s tebou komunikuje. A to veľmi zmenilo všetko. (Ž2, 1986, O, R)

Koncept „zážitkov“ bol podľa slov organizátorky z *Take* naše dobrý nápad, ktorý pritiahol viacej návštevníkov do tohto regiónu, prostredníctvom súčasných trendov v turizme, ktorý bol v súlade s udržateľným turizmom v tejto oblasti. Tvrdila, že takáto forma podujatí pomáha ľuďom pri vytváraní emočných asociácií, spájajúcich sa s dobrým pocitom.

Zážitky, no tak keď to má byť cestovný ruch, tak to musí byť zážitkové, že keď človek z toho nemá nejaký dobrý pocit... niečo, emočné. Vieš, to musí mať nejakú emočnú odozvu, teda pozitívnu, aby človek bol spokojný. Pokiaľ to nemá emočnú odozvu, tak človek si to ani nezapamätá, že sa mu to nevryje do tej hlavy a nevytvorí nejakú ten pocit toho blaha, šťastia. Keď tu ľudia prídu a majú tu dobrý zážitok, tak sa domov vrátia s dobrým pocitom a majú prirodzené spojenie v hlave, že aha, tam som bol a tam mi bolo dobre. A zrazu majú ako takú pozitívnu asociáciu. Musí tam byť taká emočná väzba, aby ten človek mal taký dobrý pocit a spomienku na to...už si nebude pamätať detaily, ale bude vedieť, že bolo dobre. (Ž2, 1986, O, R)

Pine a Gilmore (1999: 165) tvrdia, že podujatia takéhoto typu sú „vyprodukované skúsenosti“, ktoré vplyvajú na ich účastníkov. Zároveň sú tieto podujatia lokálneho charakteru, čo znamená, že pomáhajú miestnym obyvateľom realizovať ich zámery spolu s inými ľuďmi, ktorí môžu, ale aj nemusia byť priamo súčasťou miestneho spoločenstva. Taktiež prinášajú aj výhody pre rozvoj cestovného ruchu, ktorý môže následne pomôcť miestnym obyvateľom venovať sa aktivitám, ktoré organizujú, aj celoročne. Donald Getz tvrdí, že skúsenosti ľudí s menšími lokálnymi podujatiami môžu mať vplyv na budúcu účasť návštevníkov a spoluprácu organizátorov, ktorí budú do týchto podujatí investovať viac času a svojho úsilia (Getz, 2007: 248).

Organizátori participujúci na projekte *Objavte Poloniny* mali aj rôzne motivácie, na základe ktorých sa zúčastnili na príprave a priebehu zážitkových podujatí. Hlavná iniciátorka tohto projektu poukazovala aj na jej osobnú motiváciu angažovať sa v propagácii miestneho regiónu a rusínskej kultúry či aktívnych ľudí žijúcich v tomto regióne, pretože má rusínsky pôvod. Ďalšia z týchto organizátoriek nemala rusínsky pôvod, ale tvrdila, že si v priebehu času vytvorila dobré vzťahy s miestnymi obyvateľmi, čo ju motivovalo aj pri realizácii tohto projektu. Snažili sa taktiež prispieť k rozvoju regiónu pomocou vytvorenia projektu podporujúceho cestovný ruch.

Miestni organizátori podľa ich výpovedí boli motivovaní snahou prispieť k regionálnemu rozvoju v Poloninách, ktorý by pomohol zlepšiť sociálne a ekonomické podmienky na danom území. Motiváciou bola aj propagácia ich zručností alebo vedomostí, s ktorými sa chceli podeliť s ostatnými ľuďmi, a taktiež možnosť dlhodobejšie interakcie s ostatnými účastníkmi projektu. Túto skutočnosť potvrdzoval aj jeden z organizátorov, ktorý tvrdil, že z „lokálneho“ sa na základe realizovania týchto podujatí na *Objavte Poloniny* stal človek, ktorého vyhľadávali aj iní ľudia, ako miestni. Zviditeľnenie jeho činnosti na tomto podujatí znamenalo nárast počtu nových účastníkov, ktorí boli ňou viac zaujatí, pretože ju predtým ešte nevyskúšali. Miestni organizátori sa často poznajú a chodia si na lokálne podujatia vzájomne vypomáhať. Finančné výhody ako motivácia neboli deklarované vo výraznej miere.

Dôležitejším faktorom pri spolupráci medzi jednotlivými organizátormi navzájom či medzi organizátormi a turistami bolo zachovanie reciprocity. Túto skutočnosť potvrdzuje aj respondentka, ktorá deklarovala, že mala osobnú skúsenosť s jej známym, ktorý nechcel zobrať peniaze od turistov, pretože ich chcel ubytovať len ako kamarátov, čiže zadarmo.

Ja som mala známeho v Sedlici a som povedala, že mám kamarátov, ktorí chcú ubytovanie, tak povedal, že nie je problém, a keď som mu povedala, že oni chcú za to zaplatiť, tak povedal, že on turistov neberie. To je tá filozofia, on turistov neberie, kamarátov mojich zoberie, že nech tam spia, ale turistov nie. Ja som ostala prekvapená, že kamaráti, že nech prídu, ale že on nechce žiadne peniaze za to. Že však nech prídu ako kamaráti, tak boli. (Ž3, 1961, L, R)

Lokálna identifikácia niektorých organizátorov súvisela s rusínskym pôvodom. Títo respondenti vyjadrovali myšlienku o potrebe zachovania rusínskej kultúry a špecifik s ňou spojených prostredníctvom prezentácie ich kultúry a ľudí, ktorí sa do tejto skupiny „my“ radia. Thomas H. Eriksen postuluje myšlienku, že človek si uvedomí špecifiká a jedinečnosť svojej skupiny vtedy, keď sa vie vymedziť voči inej skupine. „Je ľahšie vidieť, čo je jedinečné pre našu vlastnú spoločnosť, keď dôverne poznáme iné spoločnosti“ (Eriksen, 2001: 29). Globálne zmeny, ktoré sú v súčasnosti aktuálne, pôsobia však aj na tieto uvedomované špecifické črty skupín, pretože dostupnosť informácií a „zrýchľovanie“ sveta prostredníctvom „miznúcich“ vzdialeností spôsobuje väčšiu kultúrnu homogenitu vo svete. Eriksen tvrdí, že to je aj dôvod, prečo narastajú rôzne tendencie po hľadaní niečoho kultúrne špecifického, odlišujúceho sa od ostatných skupín. Demonštrujú to aj ľudia hľadajúci niečo „autentické“ v zmysle „pravé“ či „pôvodné“, ktorí aj na základe organizovania a zúčastňovania sa na týchto podujatiach môžu počas ich trvania vytvoriť skupinu „my“, kde sa spoločne identifikujú práve na základe spoločných hodnôt a preferencií.

Zážitkové podujatia sú v Poloninách novou formou kolektívnych podujatí, ktoré sú organizované najmä pre širokú verejnosť – turistov. Organizátormi sú často ľudia, ktorí sú lokálni, alebo sa identifikujú pomocou rusínskej etnickej príslušnosti. Aj keď majú tieto festivaly úplne iný charakter, ako sviatky v rámci ich priebehu a „nákladnosti“, stali sa každoročnými kolektívnymi podujatiami, realizovaných pre „druhých“. Odlišnosť ich charakteru oproti sviatkom spočíva v tom, že ľudia pri nich nevykonávajú konkrétne opakujúce sa „nákladné“ rituály, na základe ktorých by účastníci potvrdzovali svoje členstvo. Prostredníctvom rituálov ľudia môžu preukazovať skupinovú identitu, čo v rámci skupiny návštevníkov tak byť nemusí. Kultúrne podujatia a festivaly majú plniť úplne inú funkciu ako sviatočné rituály, aj keď sú realizované v ritualizovanej podobe. Rituálom počas sviatkov sú podobné z hľadiska ich „nekaždodennosti“ pre turistov. Zážitky sú pre návštevníkov zaujímavé preto, že ponúkajú zažiť skúsenosť mimo ich každodenného života. Realizujú sa však len na chvíľu pre jednotlivých návštevníkov a z dlhodobého hľadiska prinášajú sociálne benefity najmä pre ľudí, ktorí ich organizujú.

Záver

Sviatky sú odrazom života človeka vo všetkých sférach, pričom zahŕňajú všetky oblasti, ktoré sú pre život človeka nevyhnutné, lebo odzrkadľujú to, čomu sa ľudia venujú a kde žijú. Dodržiavaním všetkých úkonov v sviatočnom čase možno zaručiť „poriadok“ v každodennom čase. Kolektívne praktizovanie symbolických úkonov je aj jedným zo

spôsobov komunikácie medzi členmi v spoločnosti. Symbolická komunikácia je vyjadrením „stratégie prežitia“. Na základe nevyhnutnej závislosti ľudí na vzájomnej pomoci sa ľudia rôznymi spôsobmi recipročne zapájali do aktivít v rámci každodenného života, ale aj sviatkov. Prostredníctvom zapájania sa do spoločných aktivít, organizovaných v rámci obce, sa mohli nielenže socializovať v rámci skupiny, ale aj vyjadrovať tým svoj záujem o ostatných účastníkov komunity, čo podnecovalo navodenie dôvery k ďalšej spolupráci. Prejavovalo sa to najmä v rámci ich kolektívnych rituálov, kde boli veľmi dôležité ich vzťahy a miera investícií, ktoré daný človek vložil do pripravovanej aktivity.

Investovanie času a energie do prípravy rôznych podujatí či kolektívnych rituálov počas sviatkov je pre príslušníkov danej komunity určitým záväzkom. Zúčastňovanie sa na spoločných podujatiach v rámci obce počas sviatkov predstavuje pre ostatných ľudí dôležitý signál, ukazujúci mieru „investícií“, ktoré je jednotlivec ochotný vložiť do zachovávaní zvykov či rituálov. Počas veľkonočných sviatkov sa v obciach Uličskej doliny počet ľudí niekoľkokrát znásobí a narastá aj účasť na kolektívnych rituáloch v kostole. Rodinní príslušníci a príbuzní sa vracajú (často aj napríklad zo zahraničia) na sviatky domov, za svojimi rodinami a zúčastňujú sa spolu s nimi náboženských rituálov či vykonávajú rôzne symbolické úkony, čím potvrdzujú svoje členstvo v skupine a ich lokálnu identifikáciu.

Vo väčšine spoločností tvoria náboženstvo a rituály dôležité symbolické základy pre integráciu určitej skupiny ľudí. Rituály a symboly pôsobia ako „sociálne lepidlo“, pretože prostredníctvom ich praktizovania a používania ľudia preukazujú svoju kolektívnu identitu (Eriksen, 2015). Toto „sociálne lepidlo“ ľudí spája v podobe slávania sviatkov, ktorých opakované slávenie predstavuje pre členov spoločnosti dlhodobú investíciu. Z toho dôvodu možno hovoriť o tom, že na základe preukazovania nákladných signálov v rámci investovaného času a zúčastňovania sa na kolektívnych rituáloch ľudia v Poloninách preukazujú svoju lokálnu identitu, teda to, čo je „naše“ a pre „nás“. Identita je to, čo tvorí „my“, nech je etnická, náboženská, lokálna, regionálna alebo akákoľvek iná. Súvisí s kolektívnosťou a kolektívnosť súvisí so sviatkami a podujatiami. Ak je silná komunita „my“, tak je účinný aj rituál, ktorý sa praktizuje a je vysoká pravdepodobnosť, že budú fungovať aj spoločne stanovené pravidlá spoločnosti. Lokálnu identitu miestni prirovnávali ku stromom v slovných spojeniach ako „zotrvanie pri svojich koreňoch“ alebo „byť zakorenený ako miestne stromy“, čo odkazuje aj na stratégiu prežitia, ktorá im pomohla prekonať aj ťažké podmienky prostredia. Festivaly a kultúrne podujatia sú založené na preukazovaní menej nákladných signálov najmä zo strany turistov, lebo oni sa zúčastňujú na týchto podujatiach v rámci ritualizovanej činnosti hľadania zážitkov, často nezáväzne a nepravidelne.

Dôležitú rolu v skúmanej oblasti zohrávalo tiež prírodné prostredie, či už pri slávení sviatkov v podobe používania prírodných domácich alebo „našich“ zdrojov, alebo pre turistov ako destinácia pre zážitkový turizmus v Poloninách. Toto prostredie malo vplyv na tvorbu sociokultúrneho, ale aj ekonomického kapitálu, pretože je príležitosťou pre rôzne benefity, ktoré prináša ľuďom v rámci komunity, ale aj mimo nej.

Referencie

- Baráčková, K. (2024). Lokálny aktivizmus v regióne Poloniny: zachovanie alebo obnova „tradičného“?. *Slovenský národopis*, 72(1), 59-80.

- Botík, J. (2007). *Etnická história Slovenska: K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava: Lúč.
- Eriksen, T. H. (1995). We and Us: Two Modes of Group Identification. *Journal of Peace Research*, 32(4), 427-436.
- Eriksen, T. H. (2001). *Small Places, Large Issues: An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press.
- Eriksen, T. H. (2007). *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. Praha: Triton.
- Eriksen, T. H. (2015). The Meaning of 'We'. In P. A. Kraus, P. Kivisto (Eds.), *The Challenge of Minority Integration: Politics and Policies in the Nordic Nations* (s. 2-21). Boston and Warsaw: Sciendo.
- Etzioni, A. (2004). Holiday and Rituals: Neglected Seedbeds of Virtue. In J. B. Etzioni, J. Bloom (Eds.), *We Are What We Celebrate: Understanding Holidays and Rituals* (s. 3-35). New York: NYU Press.
- Feglová, V. (1985). Kalendárne obyčaje. In J. Podolák a kol., *Horná Cirocha: Vlastivedná monografia zátopovej oblasti* (s. 401-420). Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.
- Feglová, V. (2000). Kalendárne obyčaje. In R. Stoličná a kol., *Slovensko: Európske kontexty ľudovej kultúry* (s. 190-214). Bratislava: ÚESA SAV.
- Festival rusínskej kultúry. (b. d.). Ozveny Vlčích hôr. Získané 02.6.2024, z <http://www.festivalulic.sk/#ofestivale>
- Font, X. (2005). Sustainable Tourism Standards in the Global Economy. In W. F. Theobald (Ed.), *Global Tourism* (s. 213-226). New York: Elsevier.
- Gennep, A. (2018). *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: Portál.
- Getz, D. (2007). *Event Studies Theory: Research and Policy for Planned Events*. Oxford: Elsevier.
- Jakubíková, K. (1980). Teoretické východiská ku štúdiu obyčajov. *Slovenský národopis*, 28(4), 612-621.
- Macleod, D. V. L. (2005). Alternative Tourism: A Comparative Analysis of Meaning and Impact. In W. F. Theobald (Ed.), *Global Tourism* (s. 123-139). New York: Elsevier.
- Nadácia Aevis. (b. d.). *Poloniny: neskutočne skutočné*. Získané 24.5.2024, z <https://regionpoloniny.sk/>
- Národopisná spoločnosť Slovenska. (2017). *Etický kódex Národopisnej spoločnosti Slovenska*. Získané 15.5.2024, z <https://uesa.sav.sk/wp-content/uploads/2022/07/EtickýKodexNSS.pdf>
- Nováková, K. (2013). *Kulinárna kultúra regiónov Slovenska*. Bratislava: VEDA.
- Objavte Poloniny. (b. d.). *Zoznam zážitkov*. Získané 17.5.2024, z <https://objavte.com/zazitky>
- Orlove, B. S. (1980). Ecological anthropology. *Annual Review of Anthropology*, 9, 235-273.
- Pine, B., Gilmore, J. (1999). *The Experience Economy: Work is Theatre and Every Business a Stage*. Boston: Harvard Business School Press.
- Podolák, J. (1980). Poľnohospodárstvo ako predmet etnografického výskumu. In Ľ. Neufeld a kol., *Etnografický výskum zátopovej oblasti Hornej Cirochy v okrese Humenné*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.
- Popelková, K. (2014). *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?* Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- Rappaport, R. A. (1979). *Ecology, Meaning and Religion*. Richmond: North Atlantic Books.
- Sosis, R., Alcorta, C. S. (2005). Ritual, Emotion, and Sacred Symbols: The Evolution of Religion as an Adaptive Complex. *Human Nature*, 16(4), 323-359.
- Štatistický úrad SR. (2021a). *Počet obyvateľov podľa pohlavia v obciach v okrese Snina k 1. 1. 2021*. Získané 18.4.2024, z <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/pocet-obyvatelov/OK/SK0419/OB>
- Štatistický úrad SR. (2021b). *Počet obyvateľov podľa náboženského vyznania v obciach v okrese Snina k 1. 1. 2021*. Získané 18.4.2024, z <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/>

struktura-obyvatelstva-podla-nabozenskeho-vyznania/OK/SK0419/OB

Štatistický úrad SR. (2021c). *Počet obyvateľov podľa národnosti v obciach v okrese Snina k 1. 1. 202.* Získané 18.4.2024, z <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OK/SK0419/OB>

Turner, V. (1967). *The Forest of Symbols. Aspect of Ndembu Ritual.* Ithaca: Cornell University Press.

Uhrin, M., Bužeková, T. (2022). The Role of Subtle Signals Linked to Religious Rituals in the Evaluation of Newcomers by a Village Community. *Slovenský národopis*, 70(2), 210-227.

Zahavi, A., Zahavi, A. (1997). *The handicap principle.* New York: Oxford University Press.